

179169

DİN-KÜLTÜR VE ÇAĞDAŞLIK

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	179169
Tas. No:	297.92 KUT.0

ERÜ

Din-Kültür ve Çağdaşlık

2004 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri

Yayın No: 378

Sempozyumlar ve Paneller Serisi: 38

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir

1. Baskı, Mayıs 2007, Ankara, 1.000 adet

ISBN 978-975-389-500-2

07.06.Y.0005.378

Redaksiyon : Dr. Mehmet BULUT

Kapak ve İç Tasarım: TN İletişim

Kufi Besmele: Hişâm el-Ğarâvî

Uygulama: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun

18.04.2006/14-2 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve

Mütevelli Heyeti'nin 29.04.2006/1206-4

sayılı kararıyla basılmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin dizgi,

fotomekanik, ofset ve cilt tesislerinde hazırlanıp basılmıştır.

TÜRKİYE DIYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi

1. Cadde 358. Sokak No: 11 06370 Yenimahalle / Ankara

Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks: 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Modernleşmenin Tasavvuf ve Tarikatlara Yönelişin Artmasındaki Rolü

Doç. Dr. Himmet KONUR*

Modernite'nin ortaya çıkmasında Batı'daki kilise karşıtlığı önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle modernleşmeyle birlikte dinin ve dinî kurumların anlamını ve önemini yitireceğine dair bir kanaat oluşmuştur. Ancak günümüze gelindiğinde pratikte, ne ülkemizde ne de dünyada bu görüşü haklı çıkaracak bir manzarayla karşılaşmaktadır. Gün geçtikçe moderleştigiinden kuşku duyulmayan ülkemizde son yıllarda -dünyadaki duruma paralel olarak- genelde dine, özeldede özellikle de yeni dinî oluşumlara ve tarikatlara yönelişte bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Modernleşmeye aykırıymış gibi görünen bu durum aslında modernleşmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ülkemizde, bu durumun farkında olmamaktan ve/veya bu durumu kabullenememekten kaynaklanan pek çok problem yaşanmaktadır.

Tebliğimizde böyle bir sonucun ortaya çıkış nedenlerini ve ülkemiz açısından doğurduğu problemleri analiz etmeye ve bazı öneriler sunmaya çalışacağız.

Modernleşme Batı'da ortaya çıkmış ve ortaya çıkışından itibaren de bütün dünyayı etkisi altına almıştır.¹ Ülkemiz de bundan nasibini almış ve bütün kurum ve kuruluşlarıyla modernleşmeden etkilenmiştir.

Akıl ve bilim modernizmin ortaya çıkışında rol oynayan önemli iki unsurdur. Ancak akıl ve bilimin bu işi gerçekleştirmesi kolay olmamıştır. Batı tarihinde, din ile bilim arasında çok çetin kavgalar yaşanmıştır. Bilim çok kere dinden güç alarak

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Bu özelliği dolayısıyla Osmanlı aydınları modernleşmeyi karşı konulmaz coşkun bir sele benzetmişlerdir. İlgili örnekler için bkz. İsmail Kara, *İslamcılarının Siyasi Görüşleri*, İst. 1994, 15; *Din ile Modernleşme Arasında*, İst. 2003, 202 vd.

değil, dine rağmen gelişme imkanı bulmuştur. Bu nedenle, modernizmin her gittiği yerde din-bilim çatışması gündeme gelmiştir. Böyle bir mücadelenin arkasında Müslüman olarak bizi hiç ilgilendirmeyen yüzlerce sebep bulunmakla birlikte, Batı'daki durum -bilimsel zihniyete yakışmayacak tarzda- sorgusuz sualsiz bizim toplumumuza da taşınmıştır.²

Bilim ve din arasında Batı'da yaşananlar toplumumuza modernleşmenin sorunlu olarak girmesine neden olmuştur. Genel olarak, akıl ile dini uzlaştırmaya çalışan bir geleneğin mensuplarının bu durumu kabullenebilmeleri mümkün değildi. Ancak durumun farkında olanlar da, bu coşkun sel içerisinde meselenin iddia edildiği gibi olmadığını anlatabilme imkanını bulamadılar. Dolayısıyla '*akıl ve bilimin olduğu yerde din, dinin olduğu yerde akıl ve bilim olmaz*' anlayışı yeni yetişen beyinlere iyice yerleşti. Artık akıl ve bilim insan hayatı için gerekli ve yeterli yegâne şeydi. Bunlarla her şeyin şifresi çözülebilecek ve insanlığın bütün ihtiyaçları karşılanabilecekti.

Zamanla bu gelişmeye paralel olarak birtakım ideolojiler de oluştu. Bunlar insanlık tarihinin izahını ve çağdaş toplum modelini betimleyen birtakım teoriler öne sürdüler. Kavranılması yıllar alan bu ideolojiler, genç dimağlar için tatmin edici ve eğlenceli bir entelektüel uğraş alanı haline geldi. Özellikle pozitivizm ve Marksizm yavaş yavaş dinin yerine ikame edilmeye başlandı. Ülkemiz de bundan nasibini aldı ve Osmanlının son dönemlerinden itibaren aydınlarımız arasında bunlar artarak revaç buldu. Özü itibarıyla kutsal olmayan ve zaten kendisi de kutsal bir alan tanımayan bu ideolojilerden kutsal olanın işlevini görmesini beklemek elbette doğru bir tutum değildi. Zamanla, bu hengame içerisinde, kutsal alandan habersiz yetişen nesiller, böyle bir alanın arayışı içerisine gireceklerdi.

Cumhuriyet dönemine geçildiğinde dünyadaki çağdaş akım ve ideolojilerden etkilenen Türk aydınları bu akım ve ideolojiler istikametinde bir modernleşme projesini hayata geçirme yoluna girdiler. Buna göre öncelikle dinin fert ve toplum hayatındaki rolü azaltılmalıydı. Bunun bir uzantısı olarak dini kurumlarla ilgili birtakım değişiklikler ve düzenlemeler yapıldı. Bunlar içerisinde tekke ve zaviyelerin kapatılmasına en önemli değişiklik gözüyle bakmak herhalde yanlış olmaz. Türkiye Cumhuriyeti geleneksel bazı dini kurumları kapatmış fakat onların yerini doldurabilecek başka kurumlar açmıştı. Ancak tekke ve zaviyeler için durum farklıydı.

30/11/1341 (m.1925) tarihinde kabul edilen 677 numaralı kanunla, tasavvufi hayat resmen yasak hale gelmiştir. Kanun metninde tekke ve zaviyelerin kapatıldığı, bütün tarikatların, tarikatlara mahsus unvanları kullanmanın, hizmetleri yerine getirmenin ve elbiseleri giymenin yasak olduğu, kapatılan tekke ve zaviyeleri açanların veya yeniden tekke ve zaviye kuranların ve bu mekanlarda tarikat ayinine izin verenlerin cezalandırılacağı bildirilmiştir.³ 1961 Anayasası gibi, günümüzde yürür-

² Mehmet S. Aydın, "Türkiye'de Din ve Modernleşme İlişkisi Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Yurdu*, Nisan-Mayıs 1997, C. 17, sa. 116-117, s. 15.

lükte olan 1982 Anayasası da, 677 sayılı kanunun Anayasaya aykırılığının öne sürülemeyeceği hükmünü âmirdir. Burada, ayrıca bu kanunun “*Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyeti’nin laiklik niteliğini koruma amacını*” güttüğü belirtilmektedir (Bkz. Mad. 174). Bu yasanın ilk çıktığı yıllara dönüp baktığımızda tekke ve zaviyelerin kapatılmasına gerekçe olarak tarikatların siyasi istismara konu olabileceği ve Türkiye’nin çağdaşlaşma projesine engel teşkil edebileceği endişelerinin dile getirildiğini görüyoruz.⁴

Yukarıda bahsettiğimiz dinin fert ve toplum hayatındaki etkisini azaltma çabaları önceleri bazı kesimlerde etkili olmuş ve arzulanan istikamette bir neslin oluşmasına hizmet etmiştir. Bu söylediklerimin soyut düzeyde kalmaması için birkaç örnek vermek istiyorum.

Yazar **Orhan Pamuk**, bahsettiğimiz süreçle ilgili bazı tesbitlerde bulunmakta; çocukluk yıllarından bahsederken kafasındaki Allah imgesini geliştiremeyişinin sebebi olarak şunları söylemektedir:

“Kafamdaki beyaz çarşaflı muhterem Allah imgesini daha fazla geliştirememin, onunla ilişkimin belli belirsiz bir korku ve ihtiyat ile konuyu fazla kurcalamadan geçiştirme düzeyinde kalmasının bir nedeni de bu konuda evde kimsenin bana bir eğitim vermemesiydi. Belki de bana öğretecek hiçbir şey bilmedikleri içindi bu: Apartmanda bizim aileden hiç kimseyi ne namaz kılarırken gördüm, ne oruç tutarken, ne de bir dua mırıldanırken. Bu bakımdan, bizimkiler dinden iyice uzaklaşmış ama onunla son bir hesaplaşmaya girişmekten de korkmuş Fransız burjuvaları gibi yaşıyorlardı”.

“Ama aile içindeki manevi manzara, dinin yerini derin hiçbir şey almadığı için, eski ahşap konaklar kalpsizlikle yıkılıp yıkıldıktan sonra geriye kalan kırık döküklerle ve eğrelti otlarıyla kaplı hüznünlü arsalar gibi boştu.”

“Matematik, okul başarısı, futbol, eğlence gibi konularda her şeyi konuşurlarken, aşk, şefkat, din, hayatın anlamı, kıskançlık, kin gibi temel konularda herkes bir şaşkınlığa ve acıklı bir yalnızlığa gömülür, canları yarıp da bu konularda birşeyler konuşup iletişim kurmak istediklerinde, tıpkı sağır ve dilsizler gibi, bir kelime bile söyleyemeden, ellerini ve kollarını çaresizlik ve telaşla oynatırlardı. Daha sonra radyodaki bir müziğe takılıp sigara içerek kendi iç dünyalarına sessizlikle çekilirlerdi.”⁵

Bir başka yazarımız da şu tecrübesini aktarıyor:

³ Tarikatların ve tarikat faaliyetlerinin hukuki statüsü için bkz. Himmet Konur, “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Girişinin Din Boyutu (Sempozyum)* 17-19 Eylül 2001, (DİB-Çanakkale Onsekiz Mart Ün. İlahiyat Fakültesi), DİB Yayınları, Ankara 2003, 552.

⁴ Atatürk’ün Kastamonu konuşmasından ve ilgili kanunun çıkmasının ardından Diyanet İşleri Reisliği’nin taşra teşkilatına gönderdiği tamimden hareketle bu sonucu çıkarmış bulunmaktayız. Bu konuda bkz. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, II, 225; Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1990, 442 (Diyanet İşleri Reisliği Tahrirat md. Nu: 2413); Himmet Konur, “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Tasavvuf ve Tarikatlar”, 552-553.

⁵ Orhan Pamuk, *İstanbul Hatıralar ve Şehir*, İst. 2003, 169-178.

“Bana doğduğumdan bu yana hiç kimse doğrudan Allah’ı telkin etmedi. Alah’tan başka her şey bana öğretilti.”⁶

Yine aynı yazarımız, zamanın moda akımı Marksizme paçasını kaptırışının gerekçesini şöyle izah ediyor: “İslâmla ilgili hiçbir şey bilmemek; ama hiçbir şey. İslâmiyetle ilgili hiçbir bilgim yok benim o dönemde; çok insanın yok. Gelişme çağında verilmiyor bize bu kültür, yok sayılıyor. Geleneksel ahlak, geleneksel değerler, sadece öğretilmemekle kalınmıyor, yok sayılıyor. Üzerine sünger çekiliyor. Geriye ne kalıyor peki? Tedavülde olan Marksizm’in kendine has kavramları, tarifleri ve adalet anlayışı... Ne varsa onu benimsiyorsunuz. Malzeme bu.”⁷

Ateist olduğunu ifade eden ancak toplumumuzun din konusundaki cehaletinden yakınan **Serdar Turgut** ise şunları söylüyor:

“Türkiye’de temel sorun; bizler ne tarihimizi ne de kendi dinimizi tam olarak biliyoruz. Cahiliz bu iki konuda da. Din, yüzyıllar boyu, felsefi temelleri belli olan oluşmuş bir düşünce sistemi. Bu düşünce biçimine karşı, biz ‘hayır’ diyoruz, ‘biz başka türlü olacağız’ diyoruz. O zaman toplumda kaos oluyor. Tarihimiz de öyle.”⁸

Sayın **Ayşe Şasa**’nın dediği gibi “malzeme bu”! Dini bilgidен mahrum olarak yetişen/yetiştirilen ve onu kabul edebilecek veya reddedebilecek düzeyde bilmeyen bir nesil! Bu nesil kulaktan dolma bilgilerle din ve dinin insan hayatı için anlamı veya anlamsızlığı üzerine söz söyleme ve icraatta bulunma yükümlülük veya hakkını kucagında buldu. Ancak dine karşı bu kayıtsız tavrı uzun müddet sürdürebilmek mümkün değildi. Bu konudaki boşluk zamanla merak ve özleme dönüşmeye başladı.

Gazeteci **Hayrullah Mahmud**, “Profesyonel yöneticilik alanında saygın bir isme sahip **Ali Nail Kubalı**’dan şöylesi bir itiraf dinlemiştim” diyor,

‘İnan Hayrullah, gençliğim çok hareketli geçti. Her şeyi değiştirebileceğini sanan gençlerdendik biz de!

Tabii, o sıralarda eylem yapmanın yanında çok da kitap okuduk. Hemen her şeyi diyebilirim. Sonra herkes kendi yolunda yürüdü ve hayatta da başarılı oldu. Ama, şurasını itiraf etmeliyim ki, bugün 50’li yaşları geçtim, daha Kur’an-ı Kerim’i yeni okudum. Aslında bunu çok önceden yapmalıydım. Hatamı, şimdi yeni yeni anlıyorum!”⁹

Dinin, insanlık tarihi boyunca, insan hayatı için ifade ettiği anlamın farkında olan bir kimse için böyle bir sürecin nasıl sonuçlanabileceğini kestirmek sürpriz sayılmamalıdır.¹⁰ Sonuçta yeterli dini bilgidен mahrum ve bunun açlığını derinden

⁶ Ayşe Şasa, *Delilik Ülkesinden Notlar*, İst. 2003, 24.

⁷ Ayşe Şasa, *age*, 145.

⁸ Mehmet Gündem, “Serdar Turgut’la Röportaj”, *Zaman Gazetesi*, 25.02.2001.

⁹ Hayrullah Mahmud, “Hangi İslam?”, *Star Gazetesi*, 12.11.2003.

¹⁰ Bu ifadeyi inançlı bir kimsenin tavrı olarak değil, bir durum tesbiti olarak kullanıyorum. Zira ateist olduğu halde benzeri tesbitte bulunanlar da vardır. Bkz. Serdar Turgut, “Düşünce Tembeli Toplum”, *Hürriyet*, 12.02.2001. (Şöyle diyor: ...bugün dünyada kendi tarihini ve dinini bilmeden, anlamadan yaşamaya çalışan bir toplum yok.)

hisseden nesiller türedi. Bu ihtiyaç dinden başka şeylerle giderilmeye çalışıldı.¹¹ Ama hiçbir inanç veya merasim, ne kadar zorlanırsa zorlansın kendi özünde bulunmayan bir maneviyat ihtiyacına cevap veremezdi. Nitekim Türkiye’den başka ülkelerde de benzer teşebbüslerde bulunulmuş ama bir netice vermemiştir.¹²

Böyle bir sürecin ardından din konusundaki inanç ve bilgi boşluğunu doldurabilecek sağlıklı bir toplumsal yapının ortaya çıkması beklenemezdi. Sonuçta bu inanç boşluğunu samimi olarak veya istismar ederek doldurmaya çalışanlardan, inanç adına kendisine sunulan her şeyi kabul edenlerden ve dinle ilgili bir şey söylenince daima olumsuz şeyler düşünenlerden¹³ müteşekkil karmaşık bir toplumsal yapı oluşmaya başladı. Bu yeni toplumsal yapıda dine şiddetli bir ilgi yanında, din konusunda bilgisizlik, istismar ve cehalet dikkat çekmektedir. Bugün ülkemizde resmi olarak sunabildiğimiz din hizmetleri bu ilgiye yeterince cevap verebilecek durumda değildir. Öte yandan, bazı kesimlerde -eski alışkanlıkların etkisiyle- İslâm dinine ilgi, irtica ile özdeşleştirildiği için¹⁴ bazı vatandaşlarımız başka dini ve mistik akımların şemsiyesi altında bu ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmektedirler.

Avni Özgürel’in şu tesbiti ülkemizdeki durumun hassasiyetini belirtmesi bakımından ilginçtir: Bildirdiğine göre *“Bugün Türkiye’de yüzü aşkın cemaat var. Bunlardan bir kısmı dünya çapında faaliyet gösteren Hindu tarikatları. Bir kısmı da çıkış noktaları Uzak Doğu olsa da ABD merkezli gruplar. Liste Maharaşi’den Moon’a dek uzanıyor ve hepsinin yüzlerce bağlısı var.”*¹⁵ Dinî ve mistik akımlara ilginin gün geçtikçe artması ülkemize özgü bir durum değildir. Coğrafi ve tarihi konumu itibarıyla dünyadan bağımsız hareket etmesi kolay ve de akılca olmayan ülkemizdeki pek çok gelişme, aslında dünyadaki birtakım olaylarla etkileşim içerisinde cereyan ediyor. Bunun böyle olduğunu bilmemiz bizim problemlerimizi daha çabuk farkedebilmemizi ve bunlara daha kısa sürede çözüm üretebilmemizi sağlarken, farkında olmayışımız veya kabullenmek istemeyişimiz de geciktirmekten başka bir işe yaramamaktadır. Bu konuya ileride tekrar dönmek üzere Almanya’daki durum hakkında bilgi vermek istiyorum.

Türk Psikoloji Bülteni’nde çevirisi yayınlanan bir makaleye göre Almanya’da *“Ruh pazarları ve mistik grupların sayısında bir patlama var(...) Almanya’da toplam 1,5-2,5 milyon üyesi olan 300 kadar dini tarikat, kendine özgü inançları olan topluluk ve insan psikolojisini hedef alan inanışlara sahip grup olduğu iddia ediliyor ve bunlara sürekli yenileri ekleniyor. (...)Gizemli, anlaşılmaz inanışlara sahip gruplara ve tarikatlara şöyle bir baktığımızda, içinde ne olduğu görülemeyen, adeta balta girmemiş bir ormanla karşılaşıyoruz. Ancak bu orman sürekli değişiyor ve yeni,*

¹¹ Dini kurumların yerine başkalarını ikame çabalarına örnek olmak üzere bkz. Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İst. 1990, 336-339.

¹² Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, 213.

¹³ Ruşen Çakır bu tavrı benimseyenler için *“İslam denilince nedense akıllarına yalnızca ‘kör testere’ gelen...”* ifadesini kullanmaktadır. Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, İst. 1991, 285.

¹⁴ Bu konuda bkz. Ahmet Güner, *5 Kitapta Tarikatler Günümüzde Cemaatler (5. Kitap)*, 74-77.

¹⁵ Avni Özgürel, *Radikal Gazetesi*, 28.02.2001.

eşi benzeri olmayan filizler veriyor."¹⁶

Bizde 100 kadar olduğu belirtilen cemaat-tarikat sayısı Almanya'da 300'leri bulmuş! Amerika'da da durum bundan farklı değil.¹⁷ Newsweek dergisi Mart 1997 sayısında Amerika'da dini inanç ve akımların hızla artmakta olduğuna dikkat çekmiş ve bu konuda bazı istatistiki bilgiler vermiştir. Ortaya çıkan manzara karşısında şaşkınlığını gizlemeyen bilim adamı Philip Morgan "*Ülkemde dinin bu denli önemli bir kurum olduğunu, rüyamda görsem inanmazdım. Çok şaşırdım.*" demekten kendini alamamıştır.¹⁸

Rusya'da ise daha traji-komik bir manzara karşımıza çıkıyor. Rusya'yı batıl inançların istila ettiğini örnekleriyle anlatan **Hasan Aksay** şu tesbitini bizimle paylaşmaktadır:

*"Bu tür inançları olanlar hep vardı Rusya'da. Ama sayıları bu kadar çok değildi. Veya inançlarını bu kadar dışa vurmazlardı. Bir zamanlar Rusya'da, daha doğrusu Sovyetler Birliği'nde inanmak ikinci sınıf insanlara özgüydü. Şimdi tersi oldu. İnanmayanlar, toplumdaki bütün olumsuzlukların sorumlusu değilse bile, onlara eğilimli kişiler olarak görülüyor."*¹⁹

İşin bir de, modernizmin nimetlerinden azami ölçüde yararlananları şimdilik çok ilgilendirir gözükmeyen bir başka boyutu daha bulunmaktadır. İnsanlara daha müreffeh bir hayat taahhüdünde bulunan modernizm, azımsanmayacak sayıda insan için tam aksi bir seyir takip etmektedir. Amerikada dini inanç ve akımların hızla artmasını değerlendiren Amerikalı bir profesör (Robert Bruse Mullin) şöyle demektedir: "*Haksızlıkların, toplumsal grupların arasındaki uçurumların bu denli arttığı günümüzde, modernizm sorunlara yaklaşmakta hayli hafif kalıyor. Modernizmin tüm çabalarına rağmen, Allah sadece ahirette değil, dünyada da en önemli gündem maddesi olabilir.*"²⁰

Bu konuda **Ruşen Çakır**'ın değerlendirmesi ise şöyle:

"... bir Müslüman bir camide cemaatle namaz kılarak, bir tekkede diğer müridlerle birlikte zikrederek, bir şeyhin elini öperek bir topluluğa ait olma ihtiyacını gidebilir. Kırgın olduğu birisiyle, dini bir bayramı vesile ederek rahatça barışabilir. Hiç tanımadığı insanlarla Allah'ın selamını vererek diyalog kurabilir..."

Özetle; yalnız, çaresiz, muhtaç, üzgün, hasta, yoksul, yoksun, kırgın, hüznünlü, güçsüz, sessiz, sömürülen, aldatılan, anlaşılmayan, horgörülen, aşağılanan, önem-

¹⁶ Werner Gross, "Tarikat ve İbadet Gruplarının Yıkıcı Olma Niteliklerini Değerlendirici Psikolojik Kriterler", (Çev. Psk. Rana Sey Uluç), *Türk Psikoloji Bülteni*, 4 (9) 103-106. (<http://www12.brinkster.com/zihinkontrol/turkish%20bulletin.htm>)

¹⁷ Amerika'daki durum için bkz. Marcia Hermansen, "Amerika'da Tasavvuf Hareketleri, Amerika Müslümanlarında Melez Kimlik Oluşumu", *Avrupa Amerika Müslümanları* (çev: Cem Demirkan vd.), İst. 2003, 133-176.

¹⁸ Zeki Aslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, İst. 1998, 19.

¹⁹ Hasan Aksay, "Boş İnançlarla Dolu Hayatlar", *Milliyet*, 29.03.2004.

²⁰ Zeki Aslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, 19.

senmeyen, ihmal edilen, saldırgan, ezilen... insanlar için kendilerini günde beş kez yüksek sesle çağıran Allah'a sığınmak geçici de olsa bir kurtuluş."²¹

Son zamanlarda dindarlığın fukaralıkla özdeşleştirilmesinin arkasında bu durumun izlerini görebilmek mümkün. Bugün, çözümünü daha çok modern kurumlara düşen pek çok konuda geleneksel kurumlar hâlâ önemli fonksiyon icra etmektedir. Bunu işbirliğine veya çatışmaya dönüştürmenin faturası iyi düşünülmelidir.

Bu uzun girişi yapmamızın asıl nedeni ülkemizdeki din ve dinî kurumlara ilişkin dünyadakine benzer bir seyir takip ettiğine işaret etmektir. Hal böyle ise bu konudaki tavrımızı dünyadaki durumu dikkate alarak belirlememiz gerekir. Bütün dünya ortaya çıkan manzarayı dikkatle takip etmekte ve vatandaşlarının gün geçtikçe artan inanç, ibadet ve ayinlere yönelik taleplerini karşılayabilmek için birtakım sosyal ve hukuki düzenlemeler yapmaktadır.²²

Tekrar ülkemiz ölçeğinde konuyu ele almaya dönerek, (merhum) **Erol Güngör**'ün yıllar önce yaptığı şu tesbitini dikkatlerinize sunmak istiyorum: "*Türkiye'de İslâmiyete karşı bütün kesimlerde bir ilgi vardır ve bu ilgi esas itibariyle tasavvuf kanalıyla olmaktadır. Tasavvuf, geniş manada bir mistisizm hareketi olarak, bütün mistik cereyanların genel karakterini taşır. Mistik düşünce her zaman var olmakla birlikte bütün bir cemiyeti saran sosyal bir karakter kazanması, yani bir cereyan halini alması tarihin belli zamanlarında görülmektedir ve bu belli zamanlar dinin canlanma zamanlarıdır.*"²³ Sosyal psikoloji açısından yapılan bu tesbit bize, ülkemizdeki durumun bir değerlendirmesini sunmakta; dini canlanmayla beraber tasavvufi düşüncenin de güçlenmesinin ve sosyal karakter kazanmasının doğal bir süreç olduğunu bildirmektedir. Yukarıda, Cumhuriyetin ilk yıllarında, geleneksel dini kurumların bazılarının kapatıldığını ancak bunun yanında, bunların yerlerini dolduracak bazı yeni kurumlar ihdas edildiğini belirtmiştim. Dolayısıyla vatandaşlarımızın dinle ilgili taleplerinin bir bölümünün bunlar vasıtasıyla karşılanması mümkündür. Ancak tasavvuf faaliyetlerinin yasal olarak nasıl yürütülebileceği konusu henüz çözüme kavuşmamıştır. Halbuki **Güngör**'ün de söylediği gibi, günümüzde İslâmiyete karşı ilgi daha çok **tasavvuf** kanalıyla olmaktadır.

Bugün biz bütün dünyayı etkileyen çağdaş bir problemle karşı karşıya bulunmaktayız. Din ve özellikle mistisizm, çağın yükselen değerleri arasında sayılmaktadır. Günümüzde ülkemizde bu durumu kabullenememekten kaynaklanan birtakım problemler yaşanmaktadır. Tasavvuf ve tarikatlar konusundaki sosyolojik manzara ile hukuki durum arasındaki tezat kafaları karıştırmaktadır.²⁴ Bir tarafta yükselen bir değer olarak algılanan sosyal bir gerçeklik, öte yanda bu gerçekliğin hiç bir şekilde dile getirilmemesi gerektiğini âmir hukuki bir çerçeve!

²¹ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, 278.

²² Amerika'da 1997 yılında yapılan düzenlemeler için bkz. Zeki Aslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, 22-23.

²³ Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, İst. 1989, 208-209.

Bu durum tasavvufi hayata alâka duyan ve herhangi bir tarikatla ilişkisi olan her vatandaşı -böyle bir amacı olmadığı halde- kanuna karşı gelmek gibi bir psikoloji içerisinde sokmaktadır.

Bütün tarikatlara “kötülük yuvaları” olarak bakılmasını mahzurlu bulan **Şahin Alpay** mevcut durumun konuyu sağlıklı olarak değerlendirmemize engel teşkil ettiğine işaretle “*Günümüzde tarikatlar ve cemaatlar hakkında şeffaflığa, açıklığa ve doğru bilgilere şiddetle ihtiyacımız olduğu muhakkak*” demektedir.²⁵

Mevcut hukuki durumun mahzurları üzerinde kafa yoran ve çözümler üretmeye çalışan emekli bir general -**Sadettin Evrin**- bu durumdan kaynaklanan endişelerini şu ifadeleriyle dile getiriyor:

“...*Dini potansiyelin tatmin edici bir istikamette kullanılmaması, kimi dindarı kötümserliğe, kimi âşık mizaçıyı gizli ve yasak âyinler yapmaya, kimi kabına sığmaz tahammülsüzü dini dergilerde taşkın yazılar yazmaya sevk eder. Bu içten gelen mukaddesatçılık isteklerinin gerçekten tekâmül sağlayan bilimsel bir yönetimi olmalıdır ki bunalım kalmasın ve vicdan huzûru husûle gelsin.*”²⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen dinî kurumlarla ilgili değişiklikler, ülkemizi çağdaşlaştırma amacını güdüyordu. Çağdaşlaşma tarihin bir kesitinde belirlenmiş ve olmuş bitmiş bir hadise değil, dinamik bir süreçtir. Günümüzde artık dünyada ve ülkemizde “*bilim*”in prestijiyile *dine* ihtiyaç kalmadığı anlayışı yerini kuvvetli bir *dine dönüş*e ve *mistisizme* bırakmaktadır.

Bütün uygar ülkeler, bu ihtiyaca cevap verebilmek için, başta hukukî olmak üzere her türlü düzenlemeyi yapmaya çalışmaktadır.²⁷ Çağdaşlaşma yolundaki bir topluma yaraşan, çağa yaraşır çözümler ve değerler üretme sürecine katılmak ve üretilen çözümleri ve değerleri hayata geçirmektir.

Günümüzde, tasavvufa ve tarikatlara yönelişe, sosyolojik açıdan ve dinamik bir süreç içinde yaklaşmak gerekmektedir.²⁸ Aksi halde sosyal hayatın taleplerini yerine getirememek gibi bir durumla karşılaşırız ki bu da toplumumuzu çağın gerisin-

²⁴ Konuyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Mehmet Demirci, “Türkiye’nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tarikatlar”, *Türkiye Günlüğü*, 45/Mart-Nisan 1997, 15-20.

²⁵ Şahin Alpay, *Milliyet*, 08.02.2001.

²⁶ Mustafa Kara, “Doğumunun 100. Yıldönümünde Mutasavvıf Bir General Sadettin Evrin (1897-1980)”, *İLAM Araştırma Dergisi*, C. II, S. 1, (Ocak-Haziran 1997), 74, 81.

²⁷ Zeki Aslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, 97-98. Burada belirtildiğine göre, “Yapılan araştırmalar ana dinlerden çok tali dinlere, kurgu, mezhep ve tarikatlara ilgi duyulduğunu göstermektedir. Devletler bu durumun millî bütünlüğü bozmaması için tedbirler almaktadırlar. Bu tedbirlerden biri de ana dinlere devletlerin sahip çıkması şeklinde olmaktadır. Devletler bir yandan laiklik olgusunu muhafaza ederken, diğer yandan ana dinleri muhafaza ve güçlendirmek için tedbirler almaktadırlar.”

²⁸ Konuyu bu açıdan değerlendirme düşüncesiyle kaleme alınan eserlere örnek olarak bkz. Ali Bayramoğlu, *Türkiyede İslami Hareket Sosyolojik Bir Bakış (1994-2000)*, İst. 2001. (Bu eserin 217-240 sayfeleri tarikatlarla ilgilidir). Ülkemizde tasavvuf ve tarikatlar konusuna daha çok dinî, hukukî veya siyasi açılardan biriyile bakma temayülü ağır basmaktadır.

de bırakacak bir yaklaşım tarzı olur. İdeolojik duruş ve tavırlar bizi yanıltır ve insanımızın ihtiyaçlarını anlayamamamıza neden olur.²⁹ Bütün dünyada pozitivizm ve maddecilik rüzgarları, yerini başka şeylere bırakmakta olup bunun etkileri ülkemizde de yansımaktadır. Dine, tasavvufa veya tarikatlara yöneliş, özü itibarıyla devlete veya kanunlara karşı bir hareket değildir.³⁰ *“İslâm toplumlarında tarih boyunca ve her zaman tasavvuf ve tarikat olagelmıştır. Herkesin değilse bile, yaradılışı o yönde olan bir kısım insanların bu konuya eğilimi ve ihtiyacı olacaktır. Bu ihtiyaca cevap verecek sağlıklı kurumlar bulamayan kişiler, bilgisizliğin de etkisiyle yanlış veya sahte odaklara gideceklerdir. Tıp fakültelerinin veya uzman hekimlerin bulunmadığı bir yerde, insanlar amatör şifacılar veya koca karı ilaçlarına başvururlar.”*³¹

SONUÇ

Modernleşmenin ortaya çıktığı yıllarda, Batı’da akıl ve bilim ile din arasında şiddetli kavgaların yaşanmış olması, başlangıçta modernizm-din ilişkisinin çatışmacı bir zemine oturmasına sebep olmuştur. Bu durumun etkileri modernleşmeye çalışan diğer ülkelere de yansımıştır. Ülkemizde de modernleşme çabalarının başlamasından itibaren gözler din ve dinî kurumlar üzerine çevirilmiş; modernleşme projesi hayata geçirilirken geleneksel dini kurumlarla ilgili bazı düzenleme ve değişikliklere gidilmiştir. Bu konuda en önemli değişiklik de tasavvuf faaliyetlerinin yürütüldüğü mekanlar olan tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Zamanla, modern kurumların boşluğunu dolduramadığı ve doldurmasının mümkün olmadığı alanlar belirginleşmeye başlamıştır. Bu boşluğu doldurmada bazı geleneksel dini kurumların önemli fonksiyon icra ettikleri gözlemlenmiştir. Bu nedenle başlangıçtaki modernleşme ile din arasındaki çatışmaya dayanan ilişki, yerini uzlaşma ve dayanışmaya dayalı yeni bir ilişkiye bırakmaktadır. Ülkemizde bu konuda -yeterli olmasa da- önemli mesafe kaydedilmiştir. Statik bir modernleşme algısıyla bugünkü gelinen noktayı modernleşmeden uzaklaşma olarak görmek yan-

²⁹ Bu konulara ideolojik açıdan yaklaşmanın doğurduğu problemler için bkz. A. Y. Ocak, “Türkiye’de Kemalizm-İslam (Yahut Şeriat) Kavgası”, *Türk Yurdu*, Nisan-Mayıs 1997, C. 17, sa. 116-117, s. 22-28.

³⁰ Ülkemizde tarikat algısı oldukça karmaşık bir yapı arz etmektedir. Tarikatlara hoş gözle bakılmaz; ama devlet bazı tarikatlara kendisine kazandırmaya çalışır. (Basında yer aldığına göre MGK toplantılarından birinde sunulan “irtica raporu”nda “bazı tarikat ve mezheplerle, kendilerini devlete kazandırmak için temas kurulduğundan” bahsedilmiştir. Bkz. Taha Kıvanç, Kulis, *Yeni Şafak Gazetesi*, 3 Temmuz 2001.) Tarikatçılık en büyük suçlama ifadesidir; ama tarikatçılıkla suçlanmayan politikacı yok gibi bir şeydir. (Mesela Ecevit hükümeti, Turan Feyzioğlu tarafından tarikat kışkırtıcılığıyla suçlanmıştır. Bkz. Bkz. Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, 380, *Tercüman Gazetesi*, 24.09.1978’den, diğer politikacıların durumu için bkz. Konur, “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Tasavvuf ve Tarikatlar”, 553-555). Sıradan bir vatandaşın bir tarikat şeyhinin türbesine gitmesi çağdaşlık olarak yorumlanır; ama Cumhurbaşkanı, başbakanlar türbe ziyaretinde bulunur, kimse bir yorumda bulunmaz.

³¹ Mehmet Demirci, “Türkiye’nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tarikatlar”, *Türkiye Günlüğü*, 45/Mart-Nisan 1997, 19.

lış bir tutumdur. Modernizm insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerinin önündeki engelleri kaldırdığı oranda başarılı olacaktır. Aksi halde kendi bindiği dalı kesmiş konuma düşecektir.